

Kisebbség és feminizmus

L'homme. Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft. Minderheiten. (3) 2. 1992. Böhlau, 138 p.

Az ismertetés tárgya egy feminista történettudománnyal foglalkozó szakfolyóirat monotematikus száma, mely a kisebbségeket helyezi a középpontba. A folyóirat 1990-ben indult Bécsben, de a szerzők, tudományos tanácsadók jóvoltából kapcsolatai sokkal tágabb kört fognak át: Koppenhágától Szófián, New Yorkon, Párizson, Prágán Torontón át Budapestig terjednek. Feminista lap lévén szerkesztői, szerzői egytől egyig nők. A folyóirat létrehozását egy olyan igény motiválta, mely a nőknek a tudomány mind szélesebb területein való megjelenéséből adódik. Vonatkozik ez a történettudományra is. A lap éppen erről a növekvő jelenlétről szeretne képet adni. Nemcsak a történésznők munkájába próbál betekintést nyújtani, hanem a történelem (különösen a társadalomtörténet) differenciáltabb (például a nemek közötti konfliktusok szempontjából való) vizsgálata is szándékában áll. A legfrissebb kutatása eredményeket közli olvasóival és egyben fórumot is kíván biztosítani a feminista történettudományon belüli viták számára.

Évente egy-két alkalommal jelenik meg, két-háromszáz oldalas terjedelemben felépítése megfelel a lap céljainak: mindig helyet kap benne néhány tudományos dolgozat, amelyeket a legújabb kutatási eredményekről, a történettudomány aktuális eseményeiről szóló beszámoló követ, végül kommentárok és könyvismertetések zárják le az egyes számokat. Minden füzet egy-egy kiválasztott központi téma jegyében jelenik meg. Így például az első szám (1990/1) a vallással, a második (1991/1) a táplálkozással, a harmadik (1991/2) az értelmiségi nő helyzetével foglalkozik. A negyedik füzetben (1992/1) a háború a meghatározó téma - sajnos ebben a térségben napjainkban is tagadhatatlan aktualitásként. Ízelítésként csak néhány cím ebből a számból: A „férfi-civilizációs” folyamat néhány aspektusa; Katonák a 18. század: Piemontban; „Kötöttünk és varrtunk a katonáknak...” avagy a kézimunka militarizálása az első világháborúban; Pásztorok, hősök és hajdúk. A férfiaság kultusza a jugoszláv háborúban stb.

A kisebbségekkel foglalkozó füzetben négy nagyobb tanulmány kapott helyet. A közös témakör ellenére igen különböző tartalmúak; olvashatunk a kanadai feminista történetírásról, a karintiai szlovén nők és burgenlandi horvát nők kétszeresen is diszkriminatív helyzetéről, a zsidó nők asszimilációs problémáiról a német császárságban, a prágai német kisebbség 19. század második felében meginduló nőmozgalmáról. Az aktualitások, kommentárok között olvasható egy érdekes összehasonlítás Jiřina Šiklová prágai szociológusnő tollából a nyugati feminizmus és az egykori keleti tömb asszonyainak helyzetéről. Két interjú (egy kanadai, illetve egy egyesült államokbeli történésznővel) és számos recenzió egészíti ki a füzetet. A tanulmányok közül különösen kettő keltheti fel az érdeklődést. Az elsőnek Ruth Roach Pierson, a torontói Institut for Studies in Education professzornője a szerzője. A munka címe: Tapasztalat, differencia, hatalom és közlés a kanadai női történetírásban.

A szerző, híven a feminista történelemfelfogáshoz a kisebbség problémáját a legtágabb értelemben vett komplex kérdésként vizsgálja. A kanadai feminista történet-tudomány is elkülöníti a kisebbségi kérdésen belül a nemek közötti viszony kérdését, de Pierson vizsgálata során tovább finomította a problémát: szerinte a társadalmat a nemeken belüli differenciáltság szempontjából is kutatni kell. A hagyományos feminista nő-férfi konfliktus elemzése nem elég a társadalomban

húzódó ellentétek feltárására. Pierson felbontja a korábban egységesként kezelt „NŐ” - kategóriát és a nemen belül megfigyelhető differenciáltságra hívja föl a figyelmet. Konfliktusforrás például a nők közötti társadalmi jellegű differenciáltság: a munkásszarmazású, illetve közép-, vagy felsősosztálybeli nők helyzetének különbsége. De ugyanúgy konfliktust eredményezhet a Kanada földrajzi elhelyezkedéséből adódó rassz-különbségek jelenléte, amit tovább bonyolít a legkülönbözőbb bevándorolt etnikumok nagy száma. A kép nem egyszerűsíthető le őslakosok és bevándoroltak ellentétére, hiszen maguk a bevándoroltak sem konfliktusmentesek: más-más problémát foglal magában az „afro-kanadai”, a „japán-kanadai”, a „kínai-kanadai” vagy az „európai-kanadai” bevándoroltak helyzete. A legprivilegizáltabb (és egyben a legdominánsabb) helyzetű az európai származású „fehér kanadai”. De ez a réteg sem mondható egységesnek: az angol, illetve francia kulturális háttérrel rendelkezők ellentéte a történelmi múltban gyökerezik. (Utóbbi konfliktus a kanadai feminista történettudományban is érezteti hatását: az „anglofónia” túlsúlya érződik. A tudomány képviselői megpróbálnak egyensúlyt létrehozni, szintézist teremtve a különböző nyelvi és kulturális hatások között.)

Pierson még további - inkább a szociológia tárgykörébe vágó - nemen belüli differenciáltságot eredményező tényezőket is felsorol: például a gyorsuló ütemű „metropolizmus”-t, amely Kanada egyes térségei (például centrum és periféria, Észak-, és Dél-Kanada) között teremt jelentős különbségeket.

A differenciáltság fogalmával hozza összefüggésbe Pierson az oral history módszerét, vagyis a személyes tapasztalatnak mint ismeretforrásnak a történettudományban való felhasználását. Különösen fontosnak tartja ennek a módszernek a kanadai feminista történetírásban való elterjedését, mert a korábban már említett „anglofil”, illetve „frankofil” probléma nemcsak a történésznőket távolítja el egymástól, hanem a történelmi vizsgálat „tárgyát”, illetve „alanyát” is. Vagyis Pierson szerint az angol vagy francia nyelvű történésznő és esetleges kutatási témája (például a nem angol vagy francia nyelvű bennszülött nők sorsának története) több szempontból is távol esik egymástól. A személyesen átélt tapasztalatok kutatásokban való felhasználása áthidalhatja ezt a távolságot.

Példaképpen említi Sylvia Van Kirk munkáját, mely a nyugat-kanadai szőrmekezelés gazdasági rendszerét elemzi. Ebben a tipikusan „férfi tevékenységben” Van Kirk fontosnak tartja a nők (indián és keverék származású nők) - eddig nemigen kutatott - részvételét is.

Ez a fajta „láthatatlan” történelmi szerep Pierson szerint kizárja a nőket a történelmi múltból. A szerző szerint a kanadai feminista történettudomány feladata, hogy ezt a láthatatlanságot „láthatóvá” tegye, a társadalom különféle kisebbségeiben élő nők sorsát személyesen átélt emlékei tükrében kutassa és helyesen, torzítás nélkül ábrázolja, hogy a történetírás ne pusztán egy „férfielit” tapasztalatainak hagyományára épüljön.

A másik figyelmet érdemlő tanulmány Erna Appelt munkája: Egy, két - sok ellentét. A nemek egymáshoz való viszonya az etnikai konfliktusokon belül a burgenlandi horvát és a karintiai szlován nők példáján. A magyar olvasóhoz tárgyát tekintve közelebb áll az osztrák szerzőnk munkája, hiszen a közép-európai térségben minden ország hasonló problémákkal küzd.

Dolgozata első részében Erna Appelt az Ausztriában élő vallási, etnikai kisebbségeket (cigányok, magyarok, csehek, horvátok, szlovének, zsidók) sorolja föl, illetve a kisebbségi lét jogi szabályozásának történeti állomásait tekinti át címszavakban: elsőként említve az 1867-es osztrák alkotmány 19. cikkelyét, végül pedig az 1976-os „Népcsoport”-törvényt.

A szerző a burgenlandi horvát és a karintiai szlovén nők példáján mutatja be a „kisebbségi nő” kategóriáját, történetileg, valamint politikai, jogi helyzetét tekintve. Kutatásaiban részben támaszkodik az oral history módszerére, amennyiben a szakirodalmi tájékozódás mellett szlovén és horvát nők leveleit is - különösen az etnocídium különböző módjainak feltárásában - felhasználja munkájában. Három nagyobb egységre bontva tárgyalja a témát: elsőként az etnikai konfliktusokon belül jelentkező nemek közötti konfrontációt vizsgálja. Másodikként a kisebbségi nő kétszeres - egyszer mint kisebbséghez tartozó, másodszer mint nő - diszkriminációjával foglalkozik szociális, gazdasági vonatkozásban. Harmadikként pedig a politikai jellegű diszkriminációt tekinti át. Megállapítása szerint a „mátság”, „idegenség” fogalma a kisebbségi állampolgárnál társadalomszerkezeti, politikai, jogi és szociálpszichológiai dimenziókban jelentkezhet. Ezekben a dimenziókban belül három fő ütközési vonalat különböztet meg a szerző: a hagyományosnak mondható feminista alaptételt, a férfi-nő ellentétet; az alsó, középső, illetve felső társadalmi rétegek közötti konfliktust; valamint a német nyelvű többség és a „nem-német” nyelvű kisebbség közötti konfrontációt. Appelt szerint az Ausztriában élő kisebbségeknek mind van saját történelmi képük, aminek ismertetőjegyeit az erőszak, a kirekesztettség, az asszimiláció különböző formái hozták létre. (Ez figyelhető meg az osztrák zsidók, cigányok második világháború alatti fizikai megsemmisítése esetében, vagy a karintiai példánál maradva: az osztrák nemzeti történelem és a kisebbségi történelem - amely germanizálás, korábban magyarosítás, kényszerbeilleszkedések története - esetében. Mindez kettős történelmi kép kialakulásához vezetett a kisebbségek esetében.)

De ugyanúgy az asszimiláció foka, a kirekesztettség mértéke határozzák meg az egyes etnikumok szocio-ökonómiai, politikai helyzetét is - állapítja meg a szerző.

Felteszi a kérdést: „Az etnikai konfliktus férfi-konfliktus?” Magyarozatként visszautal a történelmi múltban gyökerező társadalomstruktúra sajátosságaira: a hiányzó széles polgári rétegre, a feudális viszonyok hosszú időn át való továbbélésére stb. A szerző által vizsgált két népcsoportban a paraszti életmód dominál. Ez az életforma pedig sokáig megőrizte hagyományosan patriarchális-feudális vonásait, hosszú időre kijelölve ebben a családi és társadalmi modellben a nők helyét. Csak a 19. században meginduló modernizáció, a nők számára egyetlen (háziasszonyi) alternatíva egyedulalmát.

A tradicionális kötöttségekből kilépő nők pedig maguk is részeivé válhatnak /tak a nyílt vagy „bújtatott” asszimiláció elleni fellépésnek. (Ide sorolja Erna Appelt például nők hagyományőrző, anyanyelv-ápoló „kultúrmunkáját”.)

Mindez nemcsak egy népcsoport fennmaradását segítheti, hanem egy új konfliktus (kezelési) minta kialakulását is.

Kocsis Gabriella